

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Droefheid naar God en droefheid der wereld

„Want de droefheid naar God werkt een onberouwelijke bekering tot zaligheid, maar de droefheid der wereld werkt de dood”.

II Cor. 7 : 10.

Paulus heeft een scherpe brief aan de gemeente van Corinthe geschreven. De geleerden zijn het er niet over eens wat precies de aanleiding tot dit schrijven was. Maar het is wel zeker, dat de apostel door zijn brief de Corinthiërs pijn heeft gedaan. Hij heeft hen bedroefd. Hij vond het zelf ook verdrietig. Hij schrijft immers in vs 8 : „Want hoewel ik u in de zendbrief bedroefd heb, het berouwt mij niet, hoewel het mij berouwd heeft”. Maar de blijdschap heeft bij hem de overhand. Want Paulus heeft bereikt wat hij bereiken wilde, namelijk bekering. Hij vervolgt immers in vs 9 : „Nu verblijd ik mij, niet omdat gij bedroefd zijt geweest, maar omdat gij bedroefd zijt geweest tot bekering. Want gij zijt bedroefd geweest naar God, zodat gij in geen ding van ons schade geleden hebt”. En dan volgt de tekst die hierboven staat uitgeschreven.

We kennen allen wel de uitdrukking: droefheid naar God. Wat droefheid is weten we allemaal wel, hoewel we het moeilijk onder woorden kunnen brengen. Het woord dat er in het Grieks staat, kan vertaald worden met: treurigheid, bekommernis, zielesmart, harteleed. Hier wordt bedoeld verdriet over de zonde. Maar wat betekent naar God? Vroeger meende ik, dat het betekende: droefheid die naar God uitdrijft. Maar dat staat er niet, al is dit ook wel waar. Maar letterlijk staat er: droefheid-overeenkomstig-God. De bedoeling zal wel zijn: droefheid die naar Gods wil is; of: die Hem behaagt. We zouden kunnen zeggen: droefheid voor Gods aangezicht. Wie bedroefd is over een zonde in de goede zin van het woord heeft of krijgt met God te doen. Hij „kent de HERE” met zijn overtredding. De Kantt. verwijzen bij deze tekst naar II Sam. 12 : 13 : „Toen zeide David tot Nathan: Ik heb gezondigd tegen de HERE”. En naar Matth. 26 : 75 : „En terstond kraaide de haan; en Petrus werd indachtig het woord van Jezus, die tot hem gezegd had: Eer de haan gekraaid zal hebben, zult gij mij driemaal verloochenen. En naar buiten gaande weende hij bitterlijk”. En naar Lukas 18 : 13 : „En de tollenaar van verre staande, wilde ook zelfs de ogen niet opheffen naar de hemel, maar sloeg op zijn borst zeggende: O God, wees mij zondaar genadig”.

Deze voorbeelden zijn dunkt mij duidelijk: Echte droefheid over de zonde kan het zonder de HERE niet uithouden. Wie zijn zonde recht kent, kent ook de HERE en bidt om vergeving. Die mild geschonken wordt en zonder verwijt.

Zulke droefheid blijft ook niet vruchteloos. Ze leidt tot bekering. Beleden zonde wordt bestreden zonde. Men gaat er niet alleen anders over denken, maar men gaat anders doen. Dat wil niet zeggen, dat iemand, die een zonde echt beleed, niet weer kan struikelen en vallen. Zo eenvoudig gaat het niet. Maar hij kan het toch in de zonde niet uithouden en zal telkens weer tot de HERE de toevlucht nemen. En zo is het resultaat: zaligheid. Dat is: redding uit de macht van de zonde. En bekering en redding is onberouwelijk. Daar heeft nog nooit één mens berouw of spijt van gehad, dat hij uit de greep van de zonde raakte. Daar kan een mens alleen maar plezier van beleven.

Tegenover de droefheid naar God staat de droefheid der wereld. Voor droefheid wordt precies hetzelfde woord gebruikt en dat moeten wij in het Nederlands ook maar doen. Men maakt wel eens dit onderscheid, dat christenen alleen maar **droefheid** zouden kennen over de zonde en niet-christenen **spijt**. Dit is dunkt mij niet juist. Ook in de wereld is droefheid door de zonde en over de zonde. Zonde heeft eigenlijk nog nooit iets anders dan verdriet gebracht. Een alcoholist, die z'n leven verknoeid heeft door drankmisbruik kan waarlijk wel bedroefd zijn over de ellende, die hij zichzelf en anderen heeft aangedaan. En een vrek, die door z'n geldgierigheid vele mensen in grote narigheid heeft gebracht, kan daar later wel bedroefd over zijn. Maar als die droefheid buiten God omgaat, dan is het droefheid der wereld. D.w.z. zoals die onder mensen voorkomt, die God niet kennen. Mensen van de wereld kunnen zo verlegen worden met de gevolgen van de zonde, dat zij zich voor het hoofd schieten. De Kantt. verwijzen naar Kaïn, Achitofel, Achab en Judas. Om bij dit laatste voorbeeld te blijven, we lezen in Matth. 27 : „Toen heeft Judas die Hem verraden had, ziende dat hij veroordeeld was, berouw gehad en heeft de dertig zilveren penningen aan de overpriesters en de ouderlingen weergebracht, zeggende: Ik heb gezondigd, verradende het onschuldig bloed... en henengaande verworpende hij zichzelf”. Hij was wanhopig bedroefd. Maar het was een droefheid der wereld. Hij kende in zijn droefheid de genade van Jezus Christus niet. Hij nam niet de toevlucht tot de Heiland. Hij was tenslotte zonder God en zonder hoop in de wereld. En het einde was de dood.

Droefheid der wereld brengt geen verandering, geen bekering teweeg. Ze gaat om buiten geloof in Gods genade. Ze gelooft niet in vergeving. De wereld wil niet weten van Gods liefde. Mensen van de wereld willen zichzelf redden. En als dat niet lukt, kunnen ze er toe komen een eind aan het leven te maken. En ook al komt het zover niet, toch leidt de droefheid der wereld niet tot het leven. We zijn van nature dood in zonden en misdaden. En daarin brengt de wereldse droefheid geen verandering. Alles blijft tenslotte bij het oude.

Ik schreef het bovenstaande naar aanleiding van een brief, die mij werd geschreven. De schrijver had een preek gehoord waarin was gezegd: „Denk erom er is een groot verschil tussen spijt en berouw. Waarachtig berouw wil zeggen, berouw tot God, het weten en voelen dat men door een bepaalde zonde God op het vaderhart heeft getrapt en Hem verdriet heeft gedaan. Spijt daarentegen betekent, dat men het jammer vindt gezondigd te hebben om de gevolgen, of omdat men bang is voor de hel, of omdat men zich schaamt tegenover anderen of tegenover zichzelf”. Dat heeft hem aan het twijfelen gebracht of hij wel echt berouw heeft over de zonde. Hij schrijft: „Want ik weet maar al te goed dat ook ik bepaalde zonden laat omdat ik bang ben te sterven en dan voor eeuwig verloren te gaan. Nu meende ik, dat het vrezen voor Gods toorn een genadegave van Hem was, die mij in vele gevallen bewaarde voor zondigen. Maar dat is dus niet juist?”

Om met dit laatste te beginnen: We mogen toch bang zijn voor Gods toorn? Paulus schrijft ergens: „Wij dan, wetende de schrik des HEREN, bewegen de mensen tot het

UIT DE INHOUD:

Droefheid naar God en droefheid der wereld	H. J. J.
Hereniging in Amerika? (II)	J. M.
Petitie over de A.O.W.	H. D. v. W.
Confrontatie (I)	J. S.
Antieke Theologieën	K. J. P.
Rectoraatsoverdracht aan de Theologische Hogeschool	
Persschouw	C. V.
Ingezonden	
Kerknieuws	

geloof”. Hij weet hoezeer de HERE te vrezen is en daarom tracht hij de mensen te winnen voor het Evangelie van Gods genade. Op een andere plaats worden we vermaand „onze zaligheid te werken met vrees en beven”. Het is een goed ding als we bang zijn om de HERE te vertoornen en als we het met een zonde benauwd krijgen, zodat wij die voor God belijden en vergeving vinden. Zulk een vrees voor de HERE gaat gepaard met geloof. Zij gaat ook gepaard met liefde tot God. Want hoe zullen we voor God vrezen als we Hem niet kennen? Juist als we geloven, dat God ons zo lief heeft gehad, dat Hij zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat wij door het geloof in Hem zouden leven, dan zullen we bang zijn Gods genade te verspelen en zijn toorn gaande te maken. Laten we maar dankbaar zijn als we de zonde mijden en vlieden, omdat de HERE zeer te vrezen is.

Mogelijk komt de vraag bij de schrijver of iemand anders op: Maar hoe kom ik er achter of ik alleen maar angst voor de hel heb of dat ik echt berouw heb over de zonde? Ik denk, dat we daar nooit achter komen door in onze gevoelens te wroeten. Er zijn „toetsstenen” geschreven van honderden bladzijden om te leren onderscheiden tussen echte zondekennis en valse. Maar ze hebben nooit iemand tot echte zekerheid gebracht als ik het wel heb. Als wij de HERE buiten het onderzoek laten dan komen we er nooit achter of we echte zondekennis hebben en of we echt geloof hebben en of we ons echt bekeren. De voornaamste vraag is deze: Is dat Evangelie van Jezus Christus waar? Geloof ik in God, de Vader van Jezus Christus, die zijn Zoon heeft gegeven tot een verzoening van al onze zonden. En als we mogen zeggen: HERE, ik geloof, kom mijn ongelovigheid te hulp, dan zijn we gelukkig te prijzen. En de voornaamste vraag aangaande de kennis der zonde is deze: Belijdt ik mijn concrete zonden voor de HERE? M.a.w. we moeten de HERE niet buiten het zelfonderzoek sluiten.

Het kan voorkomen, dat iemand zo in een zonde verstrikt raakt, dat hij niet meer durft bidden. Dan moet hij zich maar afvragen of dát aan de HERE behaagt. Maar wie zou op die vraag durven zeggen, dat dit de HERE welbehagelijk is? Heeft de HERE dan lust aan de dood van een zondaar? Reinigt het bloed van Christus niet van alle zonde? Is er bij de HERE geen uitkomst tegen elke nood? Als iemand met deze vragen „zit”, laat hij dan eens lezen wat er staat in Jes. 1 : „Al waren uw zonden als scharlaken, zij zullen wit worden als sneeuw, al waren zij rood als karmozijn, zij zullen worden als witte wol”.

H. J. Jager.

Hereniging in Amerika ?

II

Van welke kerken ?

De vorige keer verhaalden we dat in de Ver. Staten van Amerika sinds enkele jaren contact bestaat teneinde zo mogelijk tot hereniging te komen tussen de Christ. Geref. Kerk (aldaar) en de Prot. Geref. Kerk voor een deel, (de groep ds De Wolf). We gaven een zeer beknopt verhaal van de scheuring van 1924, toen de Prot. Geref. Kerk als zelfstandige kerkengroep is ontstaan vanwege het conflict om de Drie punten van de synode van Kalamazoo. Ook verhaalden we van de scheur die kort na de laatste wereldoorlog de Prot. Geref. Kerk in twee groepen verdeelde tengevolge van de Verklaring van Beginzelen van de hand van ds Hoeksema. De groepen, die beide dezelfde naam bleven voeren van Prot. Geref. Kerk, duidt men aan als de groep Hoeksema en de groep De Wolf. Deze laatste groep, de groep De Wolf, voert nu sinds drie jaren correspondentie met de Christ. Geref. Kerk betreffende de zaak van hereniging.

Het verschil

Het verschil dat beide corresponderende kerkengroepen zoeken te overbruggen, is natuurlijk het oude geschil van 1924.

Laten we trachten u over dat geschil van 1924, waardoor de Christ. Geref. Kerk in Amerika werd gescheurd, enigszins te oriënteren.

Ik ontleen de beschrijving van het ontstaan van de kwestie die geleid heeft tot de uitspraken van de synode van Kalamazoo, 1924, aan een referaat van ds H. Hoeksema. Zeg niet bij voorbaat, dat dit een eenzijdige bron is in dit geval. Dat valt juist in dit geval wat mee, naar ik meen, omdat dit referaat gehouden is in een officieuze samenspreking, die heeft plaats gevonden in 1939 te Grand Rapids tussen enkele „leidende figuren” van de Christ. Geref. Kerk en van de Prot. Geref. Kerk. Vervolgens omdat Hoeksema zelf heeft uitgesproken, in dit referaat, dat voor het welslagen van een poging als deze nodig is „dat we elkaar goed verstaan”. „Van een oppervlakkige bespreking der kwesties en daaropvolgende verzoening en vereeniging is geen heil te verwachten”. „Grondige bespreking der geschillen is dus eisch”. Aldus Hoeksema. De referent heeft stellig gepoogd een objectieve uiteenzetting te geven omtrent oorsprong en stand van het geschil van 1924. En dr K. Schilder, de man die deze officieuze samenkomst had begeerd en daarop, toen hij in Amerika vertoefde sterk heeft aangedrongen, omdat hij van mening was dat de gescheiden broeders geen fundamentele verschillen hadden en ze dus niet gescheiden in het kerkelijke mochten blijven voortleven, Schilder nam, toen hij in ons land was teruggekeerd, het referaat van ds Hoeksema onverkort in „De Reformatie” op.¹⁾ De overweging van deze feiten ondersteunt, naar mijn mening, de gedachte dat deze uiteenzetting van Hoeksema, stellig beschouwd mag worden als een poging objectief te zijn in de weergave en de waardering der feiten.

Ik zou kunnen beginnen met u de tekst van de Drie punten van de synode van Kalamazoo voor te zetten, maar u zou zonder een toelichting over de oorsprong en de bedoeling, daar niets aan hebben. Daarom geef ik het woord aan ds Hoeksema, die zegt, dat het geschil liep over de „gemene gratie”.

Hoeksema over het verschil van 1924

Ds Hoeksema zegt in zijn referaat dit :

„Er ontstond ongeveer 1920 verschil van meening over de kwestie der gemene gratie. Een paar broeders, daartoe gedrongen door een steeds toenemende geest van wereldgelijkvormigheid, die zich op meer dan een wijze in de kerken openbaarde, zowel als door het streven van sommigen in de kerken naar een bredere interpretatie van de gereformeerde waarheid, het tot openbaring komen van wat destijds dikwijls een „nieuwe mentaliteit” werd genoemd, en door het feit, dat deze „nieuwe mentaliteit”, schoon de Kuyper van de antithese niet willende, dweept met Kuyper's „gemeene gratie”, dachten zich op dit „leerstuk” in, vergeleken het met Schrift en belijdenis, en kwamen tot de slotsom, niet slechts, dat de naam gemene gratie of algemeene genade niet deugde, noch ook, dat we behoefte hadden aan een betere voorstelling of verdere ontwikkeling dier leer, maar dat de leer zelf in beginsel niet in overeenstemming was met de gereformeerde wereld- en levensbeschouwing, en dies diende te worden verworpen”.

We citeren verder. „Reeds in 1919 had ondergeteekende als mederedacteur van „The Banner”, in verband met zijn beschrijving en waardeering van het Noachietisch verbond, niet onduidelijk zijn gevoelens omtrent deze leer geopenbaard. Destijds kwam echter niemand tegen zijne voorstelling op. In verband met de bekende Janssen-zaak echter, waaraan ondergeteekende een werkzaam aandeel nam, brak de oppositie los. Er ontstond strijd. Van weerskanten werden brochures geschreven. Protesten werden ingediend bij de betrokken kerkeraden. Kort voor de synode van Kalamazoo, 1924, kwam de zaak voor de classes. En van de classes²⁾ ging de zaak naar de synode. De synode van Kalamazoo legde de kwestie van de gemene gratie vast in de bekende drie punten”.

Wat zegt Hoeksema hier ?

In het geciteerde, vooral in de eerste lange zin, heeft Hoeksema heel wat gezegd. Het lijkt nuttig ter vermindering van het gevaar, dat we heenlezen over dat wat hier geponereerd is, een voorlopige samenvatting in eigen woorden te geven van het hier gehoorde. We vatten samen in enkele punten.

1. Volgens Hoeksema zat de oorsprong van de moeilijkheden in de Christ. Geref. Kerk omstreeks 1920 vast op de erfenis van Kuyper.
2. Wat die erfenis betreft viel (en valt) te onderscheiden tussen twee Kuyper's. De Kuyper van de antithese en de Kuyper van de gemene gratie.
3. In de kerken in Amerika (bedoeld zijn natuurlijk de Christ. Geref.) kwam een toenemende geest van wereldgelijkvormigheid. Die geest openbaarde zich op verschillende manieren. Nu eens in een „bredere interpretatie van de gereformeerde waarheid”, dan weer in een gevaarlijke openheid voor de moderne religiositeit. H. noemt deze richting een „nieuwere mentaliteit”. Deze nieuwere

mentaliteit dweept met de Kuyper van de gemene gratie. Van de Kuyper van de antithese moest zij niets hebben.

4. Een paar broeders (bedoeld zijn wel ds H. Danhof en ds H. Hoeksema zelf) dachten zich in die dagen het „leerstuk” van de gemene gratie in. Vergeleken het met Schrift en belijdenis. Deze broeders kwamen tot de conclusie dat de naam „gemene gratie” niet deugde. Vervolgens dat we geen behoefte hadden aan een bredere voorstelling of verdere ontwikkeling van deze leer. Tenslotte dat deze leer in „beginsel” niet in overeenstemming was met de „geref. wereld- en levensbeschouwing”. En dat deze leer derhalve diende te worden verworpen.
5. Geef er wel aandacht aan, dat hun conclusie niet was dat deze „leer” niet in overeenstemming was met de Schrift en de belijdenis; maar met de geref. wereld- en levensbeschouwing. Zo formuleert H. zelf. En hij is niet een man die onnauwkeurig pleegt te formuleren. Let er ook op dat H. zegt, dat deze leer, naar hun mening, „in beginsel”, niet in overeenstemming was met enz. Dit „in beginsel” beperkt het bezwaar tot de wortel. Beperking en verdieping. Het is en blijft opmerkelijk dat Hoeksema niet spreekt van een bezwaar tegen Schrift en belijdenis. Of hij zelf en zijn volgelingen later niet verder gegaan zijn dan hier wordt gesteld, is een vraag die ik hier en nu laat rusten.
6. De „Janssen-zaak”. Doelt op de hoogleraar aan de Theol. hogeschool van de Christ. Geref. Kerk te Grand Rapids, die uit zijn dienst is ontzet omdat zijn opvattingen van oudtestamentische schriftgedeelten onder invloed stonden van de moderne schriftcritiek en niet meer overeenstemden met de Schrift zelf en de belijdenis betreffende de Goddelijke ingeving.

Tot zover onze samenvatting van het door Hoeksema gezegde. We gaan daar nu geen beschouwingen aan verbinden. Volgende keer verder over de zaak van het geschil 1924.

J. Meester.

¹⁾ 19e jaarg. blz. 250 v.v.

Men ziet dat K. Schilder niet in elke tijd en onder alle omstandigheden officieuze samensprekingen afkeurde. Hij heeft tot het beleggen van deze samenspreking in 1939 met al zijn vermogen aangespoord. De toenmalige kerkelijke topfiguren in Nederland namen hem dat zér kwalijk. Het paste blijkbaar niet in hun leiders-program. Wie wijs is merk die dingen en geef verstandig acht. Waarmee natuurlijk niet wordt gesuggereerd, dat wij de gedragslijn van K. S. onder die omstandigheden, in elke tijd tot **exempel** voor de onze moeten nemen.

²⁾ De Christ. Geref. Kerk houdt een part. synodes, maar heeft elk jaar een algemene synode. Zo ook de Can. Geref. Kerken.

Petitie over de A.O.W.

De kerkeraad van Uithuizermeeden heeft een request gericht tot Hare Majesteit de Koningin met het verzoek een wijziging te bevorderen van de Algemene Ouderdomswet waardoor de mogelijkheid zou worden geopend dat predikanten op grond van godsdienstige bezwaren vrijgesteld worden van de bindingen welke die wet meebrengt. De bezwaren die verschillende predikanten en kerkeraden hebben tegen de A.O.W., ten minste voor zover deze wet ook de predikanten onder haar hoede wil nemen, zijn bekend: men is van mening dat de dienaren des Woords niet maar recht hebben op verzorging in hun materiële nooddrift, ook na hun emeritering, door de gemeenten die zij dienen of gediend hebben, maar men meent dat deze verzorging door de kerk ook de enige wijze is waarop de dienaren naar de regels van de Heilige Schrift en de kerkenordening onderhouden mogen worden; althans meent men dat in die verzorging niet, al is het ook maar ten dele, door een dwingende regeling van overheidswege mag worden voorzien. Ik heb hierover uitvoerig geschreven in de tweede jaargang van Opbouw blz. 124/5 en 133-135. Ik meende dat, welke bezwaren men ook tegen de A.O.W. kan hebben en in het bijzonder tegen het daaronder mee vatten óók

van de predikanten, men toch niet kan volhouden dat het zich voegen naar de voorschriften van deze wet in strijd brengt met de Schrift en de kerkenordening; ook meende ik dat niet volgehouden kon worden dat de wet in zoverre zij toepassing zou vinden op predikanten in strijd zou zijn met onze grondwet, terwijl m.i. evenmin steekhoudende bezwaren konden worden ontleend aan de wet op de kerkgenootschappen, noch aan het Verdrag van Rome betreffende de rechten van de mens. Ook de synode van Bunschoten-Spakenburg maakte de aangevoerde bezwaren niet tot de hare.

Inmiddels is er het een en het ander gebeurd. Twee predikanten, de gereformeerde ds van Houdt van Uithuizermeeden en de oud-gereformeerde ds Hennephof hebben de zaak voorgelegd aan de belastingrechter, en in beide zaken heeft tenslotte de Hoge Raad der Nederlanden een arrest gewezen waarin de ingebrachte bezwaren niet als gegrond werden erkend. De niet juridisch geschoolde lezer zal wellicht geneigd zijn te veronderstellen dat beide procedures wel op elkaar geleken zullen hebben als twee druppels water; dat was echter geenszins het geval. Wel was er in zoverre een belangrijke overeenstemming, dat in beide processen het in

hoofdzaak ging om toetsing van de A.O.W. aan het hiervoor bedoelde verdrag van Rome, een tractaat van 1951, goedgekeurd bij Nederlandse wet van 1954; interessant is in dit verband, dat onze grondwet sinds 1953 de bepaling inhoudt dat zulke internationale overeenkomsten prevaleren boven de nationale wet en dat de Nederlandse rechter geïmponeerd is de nationale wet aan zulke overeenkomsten te toetsen en bij strijd die wet buiten toepassing te laten. Zou dus inderdaad op goede gronden betoogd kunnen worden dat de A.O.W., althans bij haar toepassing op predikanten, tekort zou doen aan de vrijheid van godsdienst zoals die in het verdrag van Rome is gewaarborgd, dan scheen de bezwaarde predikant ook ten overstaan van de Nederlandse rechter een goede kans te hebben op erkenning van zijn bezwaren. Er is echter een restrictie, die het succes van ds Hennephof heeft verhinderd: die toetsingsbevoegdheid door de Nederlandse rechter wordt alleen aangenomen voorzover de tractaten z.g.n. self-executing zijn, d.w.z. voorzover zij rechtstreeks de burger raken en niet maar een verplichting opleggen aan de wetgevers der verdrags-staten om bepaalde de burgers bindende (en batende) bepalingen in hun wetten op te nemen.

Ds Hennephof had nu meer bezwaren dan ds van Houdt; hij had bezwaren tegen iedere verzekering, en hij was daarom, op grond van een bepaling van de A.O.W. vrijgesteld van de betaling van premie volgens deze wet, maar werd daartegenover verplicht een verhoogde aanslag in de inkomstenbelasting (even hoog als de A.O.W.-premie) te betalen; ook dit vond hij echter een aantasting van de vrijheid van godsdienst, waarom hij tegen die verhoogde aanslag bezwaar maakte. De Hoge Raad besliste echter dat de wet, die de mogelijkheid opent tegen aanslagen inkomstenbelasting te reclameren, dit niet doet voorzover die aanslag in de plaats treedt van de A.O.W.-premie; en een beroep op een bepaling van het verdrag van Rome die wil dat de burger zijn bezwaren van aantasting van de rechten die het verdrag waarborgt bij een onafhankelijke rechter moet kunnen voorbrengen wees de Hoge Raad af omdat hij meende dat niet zonder nadere voorziening in de wet kon worden aangenomen dat hij, de Hoge Raad, de aangewezen rechter was die oordelen moest over dit bezwaar. M.a.w.: de Hoge Raad achtte **deze** bepaling (art. 13) van het verdrag van Rome niet self-executing. 't Arrest is van 24 februari 1960, N. J. 483.

Ds van Houdt had geen bezwaren tegen iedere vorm van verzekering, maar wel tegen de (toepassing op hem) van de A.O.W. Hij reclamde dus tegen de opgelegde A.O.W.-premie en hij beriep zich (behalve op de Nederlandse grondwet en de wet op de kerkgenootschappen) op de andere, meer materiële bepaling van het verdrag van Rome, art. 9, die zegt dat tot de vrijheid van godsdienst behoort de vrijheid van „eredienst, onderricht, beoefening en inachtneming van godsdienstige gebruiken”. De Hoge Raad wees ook dit beroep af, bij arrest van 13 april 1960, N. J. 436, met de overweging dat „de in de Algemene Ouderdomswet vervatte regeling van een de gehele bevolking omvattende verplichte verzekering tegen geldelijke gevolgen van ouderdom ligt buiten het gebied dat door artikel 9 van het verdrag wordt bestreken”. Dit is inderdaad meer een stelling dan een argument; had de H. R. aangenomen dat de A.O.W. in beginsel wel ligt op het gebied van art. 9 van het verdrag, dan had hij vervolgens echter nog moeten onderzoeken of die A.O.W. gerekend kon worden tot die beperkingen van de vrijheid van godsdienst die het tweede lid van artikel 9 aanvaardbaar noemt, nl. beperkingen opgelegd bij wet, noodzakelijk in een democratische samenleving in het belang van de openbare veiligheid, voor de bescherming van publieke orde, gezondheid of zedelijkheid. Deze formule geeft inderdaad een nogal ruime beperkingsmogelijkheid, maar als gezegd, de Hoge Raad kwam aan dit tweede lid niet toe nu hij meende dat de A.O.W. al buiten het gebied van het eerste lid van artikel 9 ligt.

De arresten hebben van juridische zijde nogal wat aandacht genoten; beide uitspraken zijn in de Nederlandse Jurisprudentie uitvoerig geannoteerd door prof. mr B. V. A. Röling van Groningen; het arrest-Hennephof is in *Ars Aequi* van september 1960 van een noot voorzien door prof. mr W. F. Prins

van Utrecht, die toelegt in een volgende aflevering van dit tijdschrift commentaar te zullen geven op het arrest-van Houdt. Deze belangstelling hoeft niet te verbazen; de sinds 1953 bestaande mogelijkheid van toetsing van Nederlandse wetten aan internationale overeenkomsten is een belangrijk novum in ons staatsrecht, en elk arrest waarin zulk een toetsing aan de orde is zal voorshands wel op grote belangstelling van de deskundigen mogen rekenen. Wanneer ds van Houdt in het Gereformeerde Gezinsblad van 11 november 1960 schrijft dat het verheugend is dat thans in wijdere juridische kring belangstelling en begrip voor deze zaak wordt gevonden, kan dit bij de lezer wel de gedachte wekken dat degenen die kritische noten plaatsten bij de arresten van de Hoge Raad de bezwaren van beide predikanten ten slotte gegrond achtten. Dit is niet het geval; prof. Prins spreekt in het geval-Hennephof geen oordeel uit over de vraag of aan de materiële bepaling van het verdrag van Rome (art. 9) is tekort gedaan (de beslissing betref, zoals ik boven uiteenzette, slechts de bevoegdheid van de rechter), maar wel zegt hij dat naar zijn mening van strijd met de grondwet of met de wet op de kerkgenootschappen in het onderhavige geval geen sprake was. Prof. Röling gaat met bijzondere nauwgezetheid na op grond van welke gedachtengangen men van oordeel kan zijn dat de A.O.W. de godsdienstvrijheid aantast; hij noemt 1 Kor. 9 : 13 en 14 en de artikelen 11 en 13 van de Dordtsche Kerkenordening (waarover ik ook in mijn artikelen van 1958 schreef), en hij laat blijken van publicaties te dezer zake in het Gereformeerde Gezinsblad en in *De Reformatie* kennis te hebben genomen; hij geeft in de Nederlandse Jurisprudentie zelfs citaten daaruit. Hij komt echter tenslotte tot de opmerking dat **indien** men al deze gedachtengangen zou volgen tenslotte nog de vraag overblijft van de toetsing aan artikel 9 lid 2 van het verdrag, m.a.w. de rechter zou hebben te bepalen „hoe zwaar in concreto in dit conflict tegen de voorschriften van de godsdienst en de eisen van gezondheid en zedelijkheid”.

Ik veronderstel dat de lezer niet verwacht noch verlangt dat ik hem verder met juridische vertogen zal vermoeien. Er blijft nog een mogelijkheid over dat een Europese rechter in de zaak wordt geroepen (welke mogelijkheid volgens de persberichten door Uithuizermeeden ook in het request aan de Koningin ter sprake is gebracht); ik wil niet nalaten hieromtrent de laatste opmerking van prof. Röling te citeren uit zijn noot onder het arrest-Hennephof: „Wellicht dat ook het Europese Hof zal geroepen worden zich over deze verhouding uit te spreken, al zal de geestesgesteldheid, die leidde tot het bezwaar tegen de nationale A.O.W.-regeling, wellicht ook tot bezwaar leiden zich bij een internationale instantie te beklagen”.

Wat hiervan zij, „de kerkeraad van Uithuizermeeden oordeelde het (echter) beter, om zich eerst met een verzoekschrift te richten tot Hare Majesteit de Koningin met verzoek om wetswijziging, alvorens zich eventueel te wenden tot bovenbedoeld internationaal ge-

rechtshof. Zowel de eerbied voor als het vertrouwen in onze Vorstin, ons regerende bij de gratie Gods, vormden daartoe het motief”. Aldus ds van Houdt in het Gereformeerde Gezinsblad van 11 november j.l. Dat verzoekschrift is thans verzonden, en het wordt ter kennis gebracht van alle kerkeraden, met verzoek daarmede, door tussenkomst van de kerkeraad van Uithuizermeeden, instemming te betuigen.

De zaak komt dus op het agendum van al onze kerkeraden; hierin vond ik aanleiding tot het geven van de hier geplaatste uiteenzetting. Indien een kerkeraad, of zijn predikant, waarlijk in zijn geweten bezwaard is, hij betuige adhaesie aan het adres van Uithuizermeeden. Maar hij neme dit niet te gemakkelijk. Ds van Houdt en zijn kerkeraad hebben zich veel moeite voor deze zaak getroost; voor andere kerkeraden is het een klein kunstje om, in een formele handeling, die moeite tot de hunne te maken. De organisatie van **deze** petitie is heel wat anders dan die van het volkspetitionnement voor de school met de bijbel in 1878. Het kan afgegaan worden met een hamerslag op de kerkeraadstafel en een kort briefje van de scriba aan die van Uithuizermeeden. Zó behoort het echter m.i. niet te geschieden. De kerkeraden behoren dit in het godsdienstige **tenminste** even nauwgezet te overwegen als b.v. prof. Röling het deed in het juridische. Blijft men na zulke overweging in zijn geweten bezwaard, nogmaals, men betuige adhaesie. Maar men onthoude zich **zelfs** bij twijfel. Wij leven onder vele algemene regelingen die ook kerken en dominees raken. Voor het bouwen van een kerk b.v. hebben wij vergunning nodig van het gemeentebestuur; zulke regelingen **kunnen**, in handen van verkeerde overheden, wel tegen de kerk gericht worden. Maar men vrage zich af waar we blijven als niet alleen serieuze vrijgemaakte predikanten, maar **ieder** (het verdrag van Rome onderscheidt niet met de kenmerken van de ware en de valse kerk!) die meent of zegt te menen dat enige wet in haar toepassing zijn fundamentele vrijheden (mensenrechten) aantast of kan aantasten deswege vrijheid van haar bindingen zou verlangen.

Ik geloof nog steeds niet dat er enige kans is dat een internationaal gerechtshof de bezwaren tegen de A.O.W. zou erkennen. Nog eerder geloof ik aan erkenning van de bezwaren van de Rooms Katholieken tegen de beperking van de processie-vrijheid. Dat zit er ook in; het verdrag van Rome scheert nu eenmaal alle godsdiensten over een kam: gelijke monniken, gelijke kappen, ja zelfs monniken en vrijgemaakte dominees. Misschien is de **kans** op gehoor bij de Nederlandse regering wel groter; maar als het motief ook voor een verzoek aan haar is gelegen in het recht op vrijheid van godsdienst, dan wege men alvorens zulk een verzoek te doen de argumenten even zwaar als wanneer het om een kostbaar proces gaat. En men lette niet alleen op de A.O.W., maar ook op andere wettelijke regelingen. En men bedenke ook dat wij niet alleen het Nederlandse volk vormen.

H. D. van Wijk.

Confrontatie

Enkele notities over de relatie:
Prof. dr K. Schilder en de Wijsbegeerte der Wetsidee

I

Mij werd gevraagd bij het 25-jarig bestaan van de Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte in Opbouw iets te schrijven over de verhouding van Prof. dr K. Schilder tot deze vereniging en tot enkele leidinggevende leden daarvan. Daarbij zal het meer over de persoonlijke contacten gaan dan over de wijsgerige achtergrond van deze verhouding, want over dat laatste kan men niet schrijven zonder een grondige studie van Kant en Kierkegaard, zonder een grondige analyse van en een diep inzicht in het werk van Dooyeweerd en Schilder.

Voor zover mij bekend is het eerste contact tussen Dooyeweerd en Schilder gelegd in de tijd dat K. S. predikant in Delft was (1922—1925). De verloofde van Dooyeweerd was een

catechisant van Schilder toen deze in Gorkum stond (1919—1922). Haar vader, mr F. Fernhout, verhuisde in 1922 naar Den Haag waar zij 19 september 1924 met dr H. Dooyeweerd trouwde. Dooyeweerd was in de jaren onder Colijn adjunct-directeur van de Kuypers-Stichting, in welke functie hij zijn fundamenteel wijsgerige studies maakte ten dienste van de anti-revolutionaire staatkunde.

De namen van de predikanten Vollenhoven en Schilder staan bij elkaar vanaf het eerste nummer van *De Reformatie*, allebei als medewerker. Vollenhoven schreef echter niet in *De Reformatie*. Wel Dooyeweerd, die op uitnodiging van Schilder in het Kuypersnummer, 29 oktober 1937, schreef over het toen actuele onderwerp: Wat de Wijsbegeerte der Wetsidee aan Kuypers te danken heeft.

Een van de eerste, volijverige en enthousiaste, leerlingen van Schilder is ds C. Veenhof geweest. Hij heeft vooral het contact tussen Vollenhoven en Schilder verzorgd. Veenhof werd in 1930 de eerste praeses van

de Calvinistische Studenten Beweging. Door de C.S.B. kreeg deze Kamper student bredere contacten in de studentenwereld en leerde hij ook Vollenhoven persoonlijk kennen. Hij bestudeerde toen al gauw met ijver en enthousiasme de college-dictaten van Vollenhoven, die via zijn bemiddeling bij Schilder in Erlangen kwamen. Schilder wil daar wel graag alle dictaten van Vollenhoven ontvangen maar hij merkt tevens op dat hij het nog te druk met eigen studie heeft om ze goed te bestuderen.

De C.S.B. wilde een publieke ontmoeting op het zomercongres 1934 tussen Schilder, Vollenhoven en Dooyeweerd. Schilder wilde eerst niet omdat hij tegen een georganiseerde ontmoeting was, maar als er praatjes over onenigheid komen, geeft hij toe en is hij op het congres in Lunteren 1934 aanwezig.

De winter 1934/35 was een winter van vele conflicten in de gereformeerde predikantenwereld. De onenigheid kwam openbaar in de verschillende bladen, de Reformatie van Schilder, de Heraut van H. H. Kuyper, Credo van Hepp en later het Calvinistisch Weekblad van Waterink en Tazelaar. In de kerken werd het toen reeds steeds meer een kiezen vóór of tegen Schilder. Toen reeds voerde Schilder polemiek met velen van zijn generatie, een generatie die méér onenigheid vertoonde.

Maar op grond van de gemeenschappelijke wil tot een schriftuurlijke reformatie van het gereformeerde leven kwam er sedert 1935 ook toenadering en sympathie tussen Schilder en de Wijsbegeerte der Wetsidee.

Zo lagen de verhoudingen nu vijftientig jaar geleden binnen de gereformeerde wereld, een wereld die onder leiding van de predikanten op weg was naar een interne breuk juist in een tijd waarin de verschrikkelijkste oorlog die Europa gekend heeft, werd voorbereid en losbarstte.

II

Op 14 december 1935 werd te Amersfoort de Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte opgericht. De voorbereiding hiervan vond reeds gedurende het C.S.B. congres in de zomer van 1935 plaats. Het initiatief kwam van de heer N. A. Krol, dr K. J. Popma, ds J. M. Spier, dr J. H. Diemer en anderen.

Negen medewerkers van De Reformatie in die dagen, behoren tot de eerste 94 leden. Tot deze 94 leden behoorden A. Janse, ds P. C. Boodt, drs D. J. Buwalda, ds E. T. van den Born, C. van Dijk, ds S. G. de Graaf, ds B. Holwerda, ds H. J. Jager, ds P. K. Keizer, ds J. Meester, mr J. P. A. Mekkes, dr K. Sietsma, ds B. Telder, ds J. W. Tunderman, ds C. Veenhof, ds J. A. Vink, ds G. Visee, ds C. Vonk, ds M. Vreugdenhil, ds F. de Vries, J. Waagmeester, A. Zijlstra en drs S. U. Zuidema.

De vereniging gaf vanaf het begin drie bladen uit. In de eerste plaats het tijdschrift **Philosophia Reformata** dat wijsgerige studie-artikelen geeft en door Kok in Kampen als kwartaalblad wordt uitgegeven. Dan de **Mededelingen** van de Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte, dat tweemaal per jaar op grotere schaal verspreid wordt en aan ieder die de Vereniging op enige wijze steunt, wordt toegezonden. En tenslotte het interne discussie-orgaan, de **Correspondentie-bladen**, dat in gestencilde vorm twee tot vijfmaal per jaar uitkomt.

Op 14 december bestaat de Vereniging vijftientig jaar. Begin 1961 wordt het feest te Amsterdam gevierd op 2 en 3 januari.

De oprichting vond zonder veel ophef plaats, maar bleef niet onopgemerkt. In De Rotterdammer van 7 januari 1936 werd de oprichting op één lijn gesteld met de reorganisatie in de leiding van De Reformatie. In dit laatste blad citeerde K. S. op 24 januari 1936 een artikel van ds J. M. Spier. Het kerkbode-artikel van ds Spier eindigde met dit citaat:

„In dit verband schrijft Prof. Schilder ook, dat aan de V.U. enkelen strijden tegen de synthese. Dit zijn de Professoren Vollenhoven en Dooyeweerd. Ook de onlangs opgerichte „Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte” heeft in haar banier geschreven: tegen de synthese. Maar deze laatste professoren en de nauw met hen verbonden vereniging willen dezen noodzakelijken strijd liever **positief** voeren dan **negatief**, ze zoeken hun kracht meer in het **thetisch** verkondigen van de waarheid, dan in het **antithetisch** afbreken van hetgeen met de waarheid in strijd is.

Is dit niet een weg, die nog uitnemender is?”

K. S. tekende hierbij toen aan:

„Ds Spier, wiens vriendelijke opmerkingen ik met blijdschap las, houde mij ten goede, dat ik van eenig verschil in methode tusschen de door hem bedoelde professoren en mij niets zie. Men behoeft maar de (inaugureele en andere) redevoeringen dezer collega's (gelijk ook hun persartikelen, ook in „De Standaard”) in te zien, om weer heel duidelijk te weten, dat ook zij onder hun slagen éttelijke dagonen willen vergruizelen. Ze hebben er dan ook wel eens wat over moeten hooren van de zijde van het „Algemeen Weekblad”. Evenals ik verbinden ze thetischen en antithetischen arbeid (sommigen lezen of onthouden alleen den laatsten, maar dat kan niemand anders dan zij zelf helpen). Ook de nieuwe vereeniging zal deze twee móeten samenvoegen”.

III

Een nauw contact werd tussen Schilder en Vollenhoven gelegd door de Generale Synode van de Gereformeerde kerken gehouden te Amsterdam in 1936. Een achtal deputaten, waaronder Prof. dr S. Greijdanus, Prof. dr V. Hepp, Prof. dr K. Schilder en Prof. dr D. H. Th. Vollenhoven, werden in een commissie benoemd om zekere opvattingen over algemene genade, genadeverbond, onsterfelijkheid der ziel, pluriformiteit der kerk, vereniging der beide naturen van Christus en zelfonderzoek, afwijkend van de tot die tijd gangbare leringen, te toetsen aan Schrift en belijdenis.

Van deze commissie verwachtte men veel goeds. Maar reeds in januari 1937 publiceerde Hepp zijn eerste brochure onder de titel Dreigende deformatie, gericht tegen zijn collega Vollenhoven. Greijdanus vroeg daarop ontheffing van zijn lidmaatschap, omdat reeds openlijk door een commissielid werd beschuldigd terwijl juist de commissie opdracht tot onderzoek had. Schilder deelde de commissie mee zich het recht tot publieke bestrijding van Hepp's brochures en andere publicaties voor te behouden. Andere moeilijkheden ontstonden: procedurekwesties, onvolledige notulen, de weinig concrete gegevens over de opvattingen en gangbare leringen, wrijving tussen Hepp en Schilder, weg-

Populair-wetenschappelijke schetsen

Antieke Theologieën

I. Inleiding

In deze artikelenreeks hopen we ons ietwat rekenschap te geven van de vermoedelijke bouw van antieke theologieën, ten einde daardoor iets meer aan de weet te komen omtrent de betekenis van het woord „theologie”. Dit woord en de erdoor aangeduide zaak zijn hete hangijzers; wie argeloosweg zich in „de theologie” verheugt, weet niet wat hij doet noch waar hij terecht komt. Voor een verantwoorde wereldbeschouwing en wijsbegeerte, en dus voor een verantwoorde levensbeschouwing en levenswandel, is het bepaald noodzakelijk, zich te verdiepen in de betekenis van de theologie, en daarom in haar geschiedenis. Dat gebeurt zelden of nooit: niet zonder grond heeft Dooyeweerd opgemerkt, dat geen theologie uit eigen middelen haar grenzen kan verkennen. Wat er van de zijde ener encyclopaedie der Godgeleerdheid te berde werd gebracht, moge interessant zijn, het raakt de eigenlijke kwestie niet. Dat men van theologische zijde een beetje gereserveerd staat tegenover wat de een of andere wijsbegeerte over de plaats van de theologie zegt, is begrijpelijk: al te vaak heeft de filosofie de Godgeleerdheid in een bepaalde hoek gedrongen, waar ze voortaan zou moeten verblijven, gedrukt door de binding van een soort huis-arrest. Men denke er b.v. even aan, hoe Kant het beperkte veldje van de theologie afbakende. In zijn Der Streit der Fakultäten handelt hij eerst over de strijd tussen de filosofische faculteit met de theologische, en reeds daardoor heeft hij een keuze gedaan: praealabel immers is de vraag, of men hier van faculteit kan spre-

ken, vooral ten aanzien van de theologie. Die praealabele vraag wordt door Kant genegeerd. Gaat hij spreken over Begriff und Einteilung der oberen Fakultäten, dan komt onder A de theologische faculteit aan de orde, waarvan hij evenwel opmerkt: Dat God door de Bijbel gesproken heeft, kan de Bijbelse theoloog niet bewijzen, omdat het een historische kwestie (Geschichtssache) is; want dat onderwerp hoort thuis in de filosofische faculteit. — Men kan zich voorstellen, dat een geestdriftig en ijverig theoloog in zulk een gedachtengang weinig behagen kan scheppen. We zouden dit voorbeeld met talrijke kunnen vermeerderen. Men mag vragen of een Leibniz niet evenzeer theoloog als wijsgeer geweest is en daarbij zijn theologie door zijn wijsbegeerte liet overheersen. Men zou het oog kunnen richten op de zeer lange en zeer ingewikkelde geschiedenis van de scholastieken. Wat dit laatste aangaat moge een korte opmerking doen zien, van hoe groot belang deze geschiedenis ook heden nog is. Inzake de vraag naar het wetenschappelijk karakter der theologie hebben zowel leerlingen van Hepp als van Schilder de voorslag gedaan, aan te nemen dat het wetenschaps-„begrip” met betrekking tot de theologie ruimer te nemen is dan b.v. met betrekking tot biologie of taalkunde; en als men die grotere ruimte aanvaardt, zou er geen bezwaar meer zijn tegen de opvatting, dat „de” theologie een wetenschap is. Nu is dit een ietwat penibele kwestie: wij kunnen nagaan welke geschiedenis het wetenschaps-„begrip” heeft doorgemaakt, en in de loop van die geschiedenis is de bouw van wat we wetenschap noemen aan het licht gekomen.

Daarom zijn we niet vrij om ten gerieve van de theologie de idee van wetenschap te gaan uitbreiden.

Maar hier komt nog iets bij: deze idee van uitbreiding is van puur scholastieke herkomst. In 1959 verscheen een beknopte en heldere studie van de hand van prof. dr H. Robbers S.J., getiteld „Antieke wijsgerige opvattingen in het christelijk denkleven”; ondergetekende heeft aan deze studie een vrij uitvoerige recensie gewijd die eerlang in het tijdschrift *Philosophia reformata* zal verschijnen. Robbers is neothomist, wat o.m. zeggen wil dat hij de aloude middeleeuwse scholastieke traditie vasthoudt en overtuigd is een getrouw voortzetter van het werk van Thomas van Aquino te zijn. Op p. 58 lezen we: „Als het averroïsme (dat wellicht meer Aristoteles doceert) in de middeleeuwen in het westen had gezegevierd, dan zouden gesepareerd naast elkaar coëxisteren een filosofie, die geen enkele religieuze bekommernis had, en een prediking van de godsdienst zonder enig contact met wijsgerige speculatie. **Theologie was dan onmogelijk** (vetgedrukt van K.J.P.), en wellicht had de wijsbegeerte, zonder deze bekronende vervolmaking, een kwijnend bestaan geleid. We moeten ons hoeden voor een nieuw soort averroïsme, dat vanuit de kant der christelijke theologie zich van alle wijsgerige begrippen en categorieën zou willen distantieëren, of vanuit de filosofie het gebruik van wijsgerige argumentaties voor zich wil reserveren en aan de theoloog ontzeggen”. Uit dit citaat blijkt, dat prof. dr H. Robbers de theologie opvat als een „bekronende vervolmaking” van de wijsbegeerte: we hebben hier met een bepaalde opvatting van de verhouding van theologie en wijsbegeerte te doen. Het averroïstische aristotelisme, dat een Aristotelesbeeld levert dat door een Arabisch denken is heen gegaan, is naar de mening van prof. Robbers bloedarm, terwijl hij het thomistisch aristotelisme als rijk en vol beschouwt vanwege zijn contact met de leer van de Bijbel. Elders in het-

blijven op vergaderingen en achterhouden van stukken. De breuk kwam in de commissie toen deze Prof. Vollenhoven verbood om over de zaken der commissie met het afwezige lid, Prof. Schilder, van gedachten te wisselen. Het gevolg hiervan was dat Vollenhoven en Schilder samen een verslag gaven van de gebeurtenissen in de commissie en een eigen rapport uitbrachten over elk van de aan de orde gestelde zes onderwerpen.

Prof. Schilder heeft dit verslag in De Reformatie gepubliceerd, 22 jg. blz. 107, 114, 122 en 130 en het rapport voor een deel in zijn verklaring van de Heidelbergse Catechismus verwerkt. In gestencilde vorm, dik 163 bladzijden, is dit gemeenschappelijke werk van Schilder en Vollenhoven, gedateerd augustus 1939, nog hier en daar aanwezig. Behalve de naam van deze twee hoogleraren zou die van ds C. Veenhof er ook nog onder moeten staan, want hij was het die in die eerste dagen van de tweede wereldoorlog, veel werk verzet heeft om deze rapporten op tijd klaar te maken.

IV

De samenwerking tussen de hoogleraren Schilder en Vollenhoven had althans twee tastbare resultaten.

Van zijn kant werd Schilder lid van de Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte. Zijn naam komt voor in de ledenlijst van maart 1940, tussen de namen van 312 andere leden.

Van hun kant zonden de hoogleraren Vollenhoven en Dooyeweerd aan Schilder een interessant geschenk. 22 juni 1914 werd Schilder dienaar van Gods Woord. Vijfentwintig jaar later kreeg hij als geschenk een bijzondere uitgave van de Explicationes Catecheticas van Ursinus. Voor in dit boek, aanwezig in de bibliotheek Broederweg 15 te Kampen, lezen we

„22 - 6 - 1914/39

van D. H. Th. Vollenhoven
en H. Dooyeweerd
in vriendschap”

De heer T. D. Smid van de bibliotheek der Vrije Universiteit had ontdekt dat de uitgaven van Ursinus Explicationes Catecheticas

door Pareus van 1623 en later beter en nauwkeuriger waren dan de oudere uitgaven. Men zie daarover zijn studie in het Gereformeerd Theologisch Tijdschrift van juni 1940. Zijn predikant, ds C. Veenhof te Haarlem, werd hierop attent gemaakt. Juist in die tijd werd een exemplaar van de latijnse uitgave, Bremen 1923, te koop aangeboden. Door bemiddeling van Veenhof kochten Vollenhoven en Dooyeweerd dit exemplaar en schonken het Schilder, die toen juist met zijn verklaring van de Heidelbergse Catechismus begonnen was.

Hoe groot de blijdschap van Schilder met dit cadeau was, blijkt uit het schilderij dat J. L. Kleintjes van hem in 1941 maakte. Daarop zien we hem met juist dit boekje in de hand. Het schilderij hangt in de professorenkamer van het gebouw der Theologische Hogeschool, Broederweg 15 te Kampen. Tot mijn spijt werd mij geen gelegenheid gegeven van dit historische document een foto bij dit artikel te publiceren.

V

Door de kerkscheuring in oorlogstijd kwam een eind aan de samenwerking. In een bespreking tussen Greijdanus, Schilder, Vollenhoven en de heer Kouwenhoven te Voorburg, kon Vollenhoven niet instemmen met de andere drie, die tot de Vrijmaking besloten.

De breuk in de Vereniging kwam toen Prof. B. Holwerda in een speciale vergadering op 12 juni 1946 onder voorzitterschap van Prof. Vollenhoven, het zgn. ethisch conflict aan de orde stelde. Ongeveer vijfentwintig leden, voornamelijk vrijgemaakte predikanten, zegden hun lidmaatschap op. Maar niet allen die zich vrijmaakten, waren het met deze gang van zaken eens. Ongeveer zeven predikanten bleven lid, zeven andere leden kwamen later weer terug, terwijl een groot aantal vrijgemaakte studenten van verschillende studierichting juist na 1946 zich als lid opgaven.

VI

Toen De Reformatie in 1950 vijfentwintig jaar bestond, schreef K. S. over de Wijsbegeerte der Wetsidee onder de titel Voor-

schrijven en beschrijven. Daarin doet hij de merkwaardige mededeling, dat van Prof. Vollenhoven, die van het begin aan medewerker van De Reformatie was geweest, zonder dat er een woord over gevallen was na de oorlog en vrijmaking door hem werd aangenomen „dat hij niet meer onder de medewerkers zou willen of kunnen vermeld staan”.

Wie weet wat vriendschap is, proeft het pijnlijke van deze formulering! Maar K. S. stelt: „zaken zijn meer dan personen”. En voor hem gold voor alles slechts één zaak: de vrijmaking der kerk.

We vragen ons af of het geen objectivisme is te stellen dat zaken meer zijn dan personen. We vragen ons ook wel eens af of de zaak der kerk niet nauw samenhangt met de persoon van Schilder. En tevens of Schilder ook zakelijk op de hoogte was met de Wijsbegeerte der Wetsidee. Is Schilder ooit verder gekomen dan het lezen van enkele artikelen en redevoeringen en van de Inleiding tot de Wijsbegeerte der Wetsidee door ds J. H. Spier? Wij menen van niet!

VII

Toen Schilder was gestorven schreef Vollenhoven een In memoriam. Daarin wijst hij op een toenemende invloed van Aristoteles. Met andere woorden een toenemende scholastieke tendens, een objectivistische trek.

Prof. Vollenhoven heeft ons hiermede de vraag voorgelegd in hoeverre Schilder over de kerk, de belijdenis en het-object-der-theologie objectivistisch heeft gedacht en gehandeld. Ieder die het werk van Schilder bestudeert zal deze vragen onder ogen moeten zien. Want als Vollenhoven over een vriend iets voorzichtig opmerkt, is het wel overwogen en nog maar heel zacht uitgedrukt.

Over de erfenis van Schilder is veel te doen geweest. Ds J. Kamphuis maakte direct al in de F.Q.I. almanak 1953 een eerste inventaris op: Critische sympathie; over den dogmatischen arbeid van dr K. Schilder, p. 73—108. Bij een bibliographie van Schilder die de bladzijden 123—167 met kleine letters in beslag neemt, is het te begrijpen dat deze eerste inventarisatie nog geen definitieve taxatie betekent.

zelfde werk gaat hij nu na, welke de bouw of structuur van de christelijke theologie als wetenschap moet zijn. Daarbij ontmoeten we de idee van de uitbreiding van het wetenschaps-„begrip”. Ter voorbereiding daartoe maakt hij op pp. 128v de volgende opmerkingen: „De grondhouding, waarop alle wijsgerige begripsvorming gebaseerd is, het transcendentale motief (hier neemt de auteur een term van Dooyeweerd over), zo men wil, is dan niet meer geheel dezelfde heidense 'natuur' als in de oudheid, waarin men nog niets van goddelijke openbaring in Christus kon weten. Natuur, rede, wijsbegeerte veranderen niet zo, wanneer de grondhouding van de denkende mens christelijk is, dat natuur tot genade, rede tot geloof en filosofie tot theologie wordt. Maar wel mag men zeggen, dat natuur tegen die christelijke achtergrond als zuiverder natuur door een 'redelijker' rede in een echtere filosofie begrepen kan worden”. Bij dit citaat mogen we noteren, dat Robbers' opvatting van de theologie staat en valt met het schema van natuur en bovennatuur.

Om Robbers goed te verstaan moeten we aandacht geven aan zijn opmerking, dat in de beschouwing van Aristoteles en Thomas „theologie eigenlijk niet God tot voorwerp van weten heeft” (129): „Hij is degene die in het verre perspectief van het zijn van alles gezien wordt”. Zulk een opmerking is van grote waarde voor een verantwoorde beoordeling van deze scholastiek, en het lijkt niet billijk er slechts een slimme afweer tegen mogelijke aanvallen in te zien. Voor het vervolg is van belang er reeds nu aan te denken, dat naar Robbers' opvatting zowel bij Aristoteles als bij Thomas de eerste filosofie, d.i. natuurlijke theologie, handelt over het Zijn (140). Waar het voor ons in dit verband op aan komt is evenwel de uiteenzetting omtrent het eigen karakter van het theologisch denken naar Robbers' opvatting. We vinden daarover iets op pp. 56v. „Wanneer deze termen (t.w. bewijs, syllogisme, conclusie, ken-

nen, weten, oordeel, begrip) in de theologie worden opgenomen, hebben ze niet meer de natuurlijke beperktheid van het in zich gesloten plan. We zouden immers een wijsbegeerte, die hoe dan ook zich afsluit voor een mogelijke kenbron van openbaringsweten, een in zich gesloten plan kunnen noemen en dit met het woord rationalisme kunnen bestempelen, al zijn er nog vele andere betekenissen aan dit woord te geven. Daartegenover staat dan een houding van de natuurlijke rede, die in openheid uitziet naar een kennen, dat zij zelf niet met geheel eigen kracht op een haar aangepast gebied heeft achterhaald. Voor oude wijsgerige systemen was, evenals voor latere rationalismen, weten, kennen en inzicht verworven gevangen in de activiteit van de kennende rede of geest; per definitie vallen zij immers samen. Bij de scholastieke theologie, en ook bij de scholastieke filosofie, in zover zij in dit gehele wetenschapssysteem mede wordt opgenomen, komt er nu a.h.w. een innerlijke beweging en dynamiek in die rede en in dat kennende. Het redelijk-inzich- telijk kennen gaat zich uitstrekken naar het bovenredelijke; het streeft en verlangt uit te grijpen naar het ongrijpbare en onbegrijpbare, dat boven zijn greep ligt. Het beperkte kennen kent eigen beperkende grenzen, en kent daarmee een mogelijk bestaan van een gebied achter en boven die grenzen uit”. De woorden „kennen”, „inzicht”, „rede” krijgen daardoor een innerlijke spanning en zelfs een elasticiteit. „zodat, al blijft een definitie of een wezensbepaling dezelfde woorden bevatten als vroeger, ook die definitiewoorden niet geheel eenzinnig meer klinken met de vóór-christelijke betekenis; de christelijke inspiratie heeft al die grondbegrippen en begrips- verbindings met haar adem beziel. In zoverre mag men zelfs spreken van een christelijke logica”.

Twee opmerkingen: we willen er op letten, dat wat Robbers hier „christelijke logica” noemt in feite eerder theologische logica zou moeten heten. Voor hem maakt dit, in ver-

band met zijn grondmotief, geen verschil; voor ons wel. Ten tweede: deze theologische logica is getypeerd door een elasticiteit, die zich over geheel het denkapparaat laat gelden. Dat wil voor ons echter zeggen, dat de idee van wetenschap op die wijze wordt uitgerekt tot ver boven de haar toekomstige maat; met een onvriendelijk woord zouden we kunnen zeggen dat op deze wijze de idee van wetenschap wordt vervalst. Men wil nu eenmaal (en dit is typisch niet alleen voor een neothomisme als van Robbers, maar ook voor de wetenschaps-idee in Kuyper's Encyclopaedie en in de visies van Hepp en Schilder) „de” theologie tot een wetenschap maken. Dat lukt niet. Wel, dan moet de idee van wetenschap worden uitgebreid, uitgerekt; en kijk, dan lukt het wel. Maar de prijs is wat hoog: men heeft er de idee van wetenschap, zoals zij in de geschiedenis volkomen duidelijk is geworden, voor moeten uitrekken. Dan helpt een „symbiose” van de filosofie en de vakken met „de christelijke theologische wetenschap” niet meer. Men mag eerbied hebben voor de idealen die hier worden gehuldigd. Maar we moeten nauwlettend acht geven op wat hier in feite gebeurt. Dat men geen vrede kan hebben met de opvatting als zou „de” theologie een vakwetenschap zijn zoals andere, is zeer begrijpelijk. Door die instelling is omtrent het feit der theologie niets steekhoudends gezegd. Maar neemt men deswege de toevlucht tot een theologie als wetenschap die zich oriënteert aan de idee ener uitgerekte logica, dan is het middel erger dan de kwaal.

In dit inleidend artikel hebben we enkele opmerkingen kunnen maken over de moeilijkheden waarvoor de theologie ons stelt; moeilijkheden waaraan we niet ontkomen door ze te negeren. Willen we iets verder komen, dan moeten we pogen bij het begin te beginnen. Daarover een volgend maal.

Op één punt, het centrale punt, werd deze inventarisatie reeds achterhaald. Kamphuis schrijft uitvoerig over toto simul, het kernbegrip van de leer der eeuwigheid van God. Schilder nam de definitie van Gods eeuwigheid door Boëthius over. Kamphuis concludeert dat voor Schilder „het tota simul één van de kostbaarste werkwoorden is geweest en hoeksteen van eigen dogmatiek!” (p. 82, vgl. p. 91).

Vier jaar later, in 1957, schreef Prof. dr K. J. Popma in *Philosophia Reformata* ook over De eeuwigheid Gods volgens Boëthius. Overduidelijk bewijst Popma daarin dat Schilder juist hier, bij het tota simul, „diep in de scholastiek verstrikt is geraakt” (p. 27). „Bovendien is Schilder hier in de oerfout van alle theo-ontologie vervallen: het filosoferen over God” (p. 29). Popma noemt de definitie van Boëthius „puur heidendom” (p. 30). En Popma wijst heel andere uitspraken van Schilder aan als bijbels, als christelijk.

Tegenover de heidense definitie van de eeuwigheid Gods komt dan de christelijke belijdenis tot zijn recht: God is eeuwig, God is de Eeuwige (p. 48). Hiermede is het kostbare kerkwoord en de hoeksteen van Schilders dogmatiek volgens de inventarisatie van Kamphuis totaal vergruizeld. Kamphuis heeft op het artikel van Popma niet publiek geantwoord.

Het vervolg op ons onderwerp, het contact tussen Schilder en de Wijsbegeerte der Wetsidee, vinden we in allerlei publicaties in weekbladen en periodieken, in *Opbouw*, de *Reformatie*, *Contact* en zo meer. Van het meeste belang is echter de neerslag van deze confrontatie in het grote vervolgwerk van Popma: **Levensbeschouwing**. Hierin vinden we zowel critiek op Schilder vanuit gedachten van de Wijsbegeerte der Wetsidee als ook critiek op de Wijsbegeerte der Wetsidee vanuit de gedachten van Schilder.

J. Stellingwerff.

Rectoraatsoverdracht aan de Theologische Hogeschool

In een academische samenkomst op donderdag 8 dec. j.l. hield de aftredende rector Prof. Dr L. Doekes een rede over: „De Koninklijke wet der vrijheid”. Daarna sprak hij als volgt:

Voordat ik nu het rectoraat ga overdragen aan mijn door de deputaten-curatoren aangewezen opvolger, vermeld ik volgens goede traditie enkele fata memorabilia, die zich tijdens mijn rectoraat hebben voorgedaan in en om deze Hogeschool.

Bij het terugzien op deze jaarperiode mogen wij onze God ootmoedig danken voor Zijn goedheid en trouw, waarmee Hij onze Hogeschool in stand hield en haar een plaats gaf temidden van Zijn volk.

Het meeleven uit de kring der kerken kwam niet alleen tot uiting in de bereidwilligheid, waarmee de benodigde gelden voor de arbeid der Hogeschool werden bijeengebracht, maar voorts onder meer in de zeven samenkomsten tijdens de jaarlijkse „Schooldag”, waaraan door ongeveer 8000 bezoekers werd deelgenomen. Deze uiting van onverflauwd meeleven was ook deze maal een verkwikking. Het is onze vurige wens, dat de Hogeschool onder Gods gunst nog tal van jaren haar plaats in het leven van Zijn kerken zal mogen behouden.

Met dankbaarheid memoreren wij het feit, dat onlangs in de Tweede Kamer, tijdens het debat over de nieuwe wet op het wetenschappelijk onderwijs, door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen het promotierecht onzer Hogeschool uitdrukkelijk werd erkend. Gezien de langdurige strijd, die vroeger in de kerken over dit promotierecht is gevoerd, mag deze officiële erkenning voor het forum van de volksvertegenwoordigers hier niet onvermeld blijven. Het door de Tweede Kamer reeds aangenomen ontwerp van wet tot regeling van het wetenschappelijk onderwijs heeft de nauwlettende aandacht van de Senaat der Hogeschool.

Van de eigenlijke academische arbeid valt te vermelden, dat tijdens mijn rectoraat 10 kandidaats-examens werden afgenomen (eenmaal moest een kandidaat daarbij worden afgewezen), terwijl twee propaedeutische examens met goed gevolg werden afgelegd. Doctoraal-examens deden zich in deze periode niet voor.

Bij het begin van de vorige cursus moest worden meegedeeld, dat de inschrijving van nieuwe studenten beperkt was gebleven tot een minimum. De cursus, die wij thans zijn ingegaan, had gelukkig een meer bemoedigend begin, doordat 7 studenten zich voor de eerste maal lieten inschrijven. Momenteel bereiden 51 studenten zich voor op het propaedeutisch en/of het kandidaatsexamen (twee studenten werden op hun verzoek van de lijst der ingeschrevenen afgevoerd). Het getal van hen, die zich lieten inschrijven voor de doctorale studiën, werd met 7 nieuwe aanmeldingen vermeerderd.

Verschillende gereedgekomen kandidaten van de Hogeschool ondervonden in deze periode een beproeving, doordat hun ver-

wachting van een beroep uit de kerken nog niet in vervulling ging. Wij hopen met hen, dat zij binnen niet al te lange tijd hun wens zullen verkrijgen, en dat deze wachttijd voor hen zelf en voor de kerken niet tot schade zal worden.

De arbeid der hoogleraren kon grotendeels goede voortgang vinden. In enkele gevallen deed zich enige stagnatie voor ten gevolge van opgelopen kwetsuren of van soms aanhoudende ziekte in het gezin. Gelukkig zijn de gevolgen daarvan thans vrijwel niet meer merkbaar.

Ook in het werk der lectoren deed zich slechts een enkele maal een onderbreking voor.

Uit de kring der deputaten-curatoren en hun secundi zijn verschillende personalia te vermelden. Aller meeleven ging uit naar Ds J. Hettinga, toen zijn zoon door een ongeval om het leven kwam. Het besef van verbondenheid, dat daarbij tot uiting kwam, openbaarde zich ook op hoogtijdagen. Ds D. van Dijk nam na een 40-jarige dienst als predikant afscheid van de gemeente te Groningen. Ds J. van Bruggen mocht zijn zilveren ambtsjubileum vieren, en ontving in ditzelfde jaar de koninklijke onderscheiding van de benoeming tot officier in de orde van Oranje-Nassau. De predikanten H. Veltman, J. A. Vink en I. de Wolff mochten eveneens herdenken, dat zij 25 jaar geleden hun werk als predikant hebben aangevangen, terwijl de gemeente van 's-Gravenhage-Oost met Ds F. de Vries herdacht, hoe hij gedurende een kwart eeuw in haar midden zijn arbeid als predikant heeft verricht.

Van de deputaten-financiële nam de Heer C. Lettinga afscheid, nadat hij sinds 1944 als penningmeester onze Hogeschool had gediend. Ook op deze plaats mag een woord van waardering voor zijn arbeid in deze functie niet achterwege blijven. Als zijn opvolger werd aangewezen de Heer A. Haitsma te Harlingen.

De voorzitter van genoemde deputaten, de Heer J. A. Maris, mocht van een ernstige ziekte grotendeels weer herstellen. Helaas moest hij onlangs opnieuw in het ziekenhuis worden opgenomen. Al is zijn toestand deze maal niet zorgwekkend, toch gaat ons meeleven naar hem uit, en wensen wij hem van harte genezing toe.

Van een der studenten, die lange tijd ziek heeft gelegen, kan tot onze dankbaarheid worden meegedeeld, dat hij thans weer een goede gezondheid geniet. Van ernstige ziekte was verder in de kring der studenten geen sprake. Over hun ijver en gedrag hadden de hoogleraren, behoudens in enkele uitzonderingsgevallen, niet al te zeer te klagen. Het kleiner worden van het aantal in Kampen aanwezige studenten deed op de studie-taken en op het corpsleven merkbaar zijn invloed gevoelen. Voor de hoogleraren en lectoren betekent deze teruggang alleen een vermindering van het aantal tentamens en examens, maar niet van het aantal college-uren. Zij gaan dan ook allerminst gebukt onder gebrek aan werk. Op verzoek verklaarden hoogleraren zich bereid, voortaan enkele speciale

colleges te geven ten behoeve van afstudeerenden en afgestudeerden.

Onze bibliothecaris, de Heer A. J. Roukema, heeft als steeds zijn arbeid trouw kunnen voortzetten. Wij hebben met hem meegeleefd, toen niet lang geleden zijn vader, de Heer J. A. Roukema, door de dood werd weggenomen. Ten aanzien van het werk van de bibliothecaris kan met dankbaarheid worden vermeld, dat thans een tijdelijke hulp voor hem is gevonden in de persoon van cand. P. Deddens Jr te Kampen, die in afwachting van een hopelijk spoedig tot hem komend beroep uit een der kerken zich bereid verklaarde, de bibliothecaris in zijn vele werkzaamheden gedeeltelijk te assisteren. Dat deze voorlopige oplossing kon worden verwezenlijkt, is mee te danken aan de gewaardeerde arbeid van het dames-comité, dat ook op de laatstgehouden Schooldag een aanzienlijk bedrag kwam aanbieden als resultaat van haar actie voor de bibliotheek, en dat er in heeft toegestemd, een gedeelte daarvan beschikbaar te stellen ten behoeve van de noodzakelijke assistentie van de bibliothecaris.

Tenslotte memoreer ik hier de trouwe en stage arbeid van de pedel, wiens hulp ook voor mijn rectoraat onmisbaar is geweest. Een ingrijpende onderbreking van zijn gewone werkzaamheden deed zich kortgeleden voor, toen zijn vader, de heer Peter Bos, na een korte ziekte door God werd weggenomen. Wij gedenken deze overleden broeder met weemoed en grote dankbaarheid. Zijn meeleven met de Hogeschool is vooral na de Vrijmaking zeer intensief tot uiting gekomen. Met name zijn groot aandeel in de jaarlijkse organisatie van onze „Schooldag” is ons tot grote steun geweest.

Thans is het tijd, dit overzicht te beëindigen, en over te gaan tot de laatste handeling, die ik als aftredend rector heb te verrichten. Mijn opvolger staat gereed, de taak van mij over te nemen. Met de bede, dat het onze Hogeschool tijdens uw rectoraat wél mag gaan, dank zij de ontferming van onze God en Vader, proklameer ik u, professor H. J. Schilder, tot rector van deze Hogeschool”.

Hierna ging Prof. Doekes voor in een dankgebed, waarin de arbeid der Hogeschool werd opgedragen aan de Heere. De samenkomst werd besloten met het zingen van Psalm 56 : 6.

PERSSCHOUW

Prof. Mr A. Anema.

Na 39 jaar lang lid van de Eerste Kamer te zijn geweest heeft Prof. Anema ontslag genomen als senator. In *Ned. Gedachten* schreef A(lgra) onder het opschrift **Bezonnen en Beziel** het volgende gedachtenwoord over hem.

Toen ik negentien jaar was, abonneerde ik mij op het maandschrift *Stemmen des Tijds*, een christelijk cultureel maandblad met allure, zoals wij er nu niet meer hebben. En daardoor maakte ik voor het eerst kennis met Prof. Anema in die zin, dat ik zijn artikel bestudeerde over „Augustinus' Rechts- Staatsleer”.

Vier jaar later stond in datzelfde tijdschrift Anema's aangrijpende artikel naar aanleiding van het overlijden van Dr Kuyper. En die twee artikelen, waarvan ik het ene met jonge geestdrift heb trachten te bestuderen en het andere heb ingedronken in ontroering, geven samen een beeld van Anema.

Hij leidde ons binnen in de denkwereld van Augustinus in een korte studie van grote eruditie, weloverwogen, doorzichtig en diep. Daar liet hij de grote verbanden zien met werelden van gedachten. Maar hij verbijsterde ons bijna door zijn hevige emotie, toen hij Kuyper herdacht:

„Maar ik kan niet ordelijk schrijven, nu niet, ik wil nu ook niet schrijven. Ik heb deze week zooveel ik maar even kon de eenzaamheid gezocht. Elke stoornis haat ik, tot mijn huisgenooten toe zijn mij haast een hindernis in deze dagen. Bij brokstukken stuwen de gevoelsprikels van dit sterven mij telkens weer de voorstellingsstrossen van een kwart eeuw lang door het hoofd. Ik kan ze niet beheerschen, ik probeer het ook niet eens. Nog eenmaal, nu door zijn dood, zoals zoo talloze malen tijdens zijn leven, nu voor het laatst, heeft hij mijn heele ziel in beroering gezet. Door zijn woord heb ik mijn Heiland gevonden, door zijn wetenschap ben ik wijsgeerig van een hybrischen brekebeen tot een harmonisch geheel geworden, door zijn staatswerk ben ik ontstoken in ijver om mijn klassieken in den hoek te werpen en naar het zwaard van Themis te grijpen, ik heb met hem getreurd

en gelachen, geliefd en gehaat, hij heeft mij getroost en ook wel eens getrappt. Ik heb met hem momenten doorleefd, die tot mijn liefste herkauwenskost behoren, en er is ook, dat ik zou willen verdelgen uit mijn memorie, nu in deze dagen, als ik het kon...."

Vlak na de tweede wereldoorlog publiceerde Prof. Anema een brochure: *Bezinning en bezieling*. Met deze twee woorden heeft hij zich zelf getekend. De twee artikelen, waarvan hierboven sprake was, zijn de beide kanten, zij het slechts in die zin, dat het eerste meer, véél meer de bezinning geeft en het tweede een bezielde getuigenis is. Toen ik in 1946 lid van de Eerste Kamer was geworden, werd ik onverwacht en onvoorbereid, door de ziekte en het overlijden van Dr. Beumer, geplaatst voor de zware taak het regeringsbeleid in Indonesië te toetsen en in de Kamer te bespreken. Toen heb ik een gesprek met prof. Anema gehad over het eigen karakter van een parlementaire redevoering. En zijn aanwijzing hield ten principale dit ene in, dit beslissende: je moet sterke argumenten hebben; véél argumenten zijn vaak meer schadelijk dan nuttig. Maar je moet er nooit een referaat van maken, er moet warmte en impulsiviteit in zitten. Je moet niet alleen betogen maar ook vechten.

Daar is weer die tweehed, die toch een eenheid is. Het gaat om het bezielde betoog. Dat is heel wat anders dan een „warm woord” zonder meer. Anema heeft altijd een grote hekel gehad aan wóórden, mooie woorden, overvloed van woorden; en het citeren van versjes in een serieus bedoelde rede was voor hem niet om aan te horen. Hij heeft zo zijn eigen termen om dit bedrijf te veroordelen, die ik, zoals sommigen die hem van nabij gekend hebben begrijpen, niet zal citeren.

Prof. Anema is een zoon van een geslacht van boeren en kooplieden uit Barradeel. De torens zien er uit over de Waddenzee en de boerderijen zitten schraal in het geboomte vanwege de vele stormen, die van de zee kant komen. Vier broers uit zo'n gezin en niemand werd boer. De een werd dichter en schrijver, een tweede architect, de jongste burgemeester van de gemeente, waarin hij was geboren. Maar Anne Anema werd professor en journalist en Kamerlid. Hij hanteerde naar eigen getuigenis het zwaard van Themis in de politiek. Maar hij is tegelijk een groot minnaar van muziek en het zelf musiceren was hem soms urenlang een troost en een bevrijding in dagen van grote spanningen en in tijden, waarin de strijd een scherp karakter dreigde te krijgen. Die artistieke, die op eens in verschillende kinderen uit eenzelfde gezin op verschillende manieren gaat bloeien, is een van de raadselen, waar het leven mee verrassen kan.

Natuurlijk is het niet de plaats, om iets te zeggen over zijn meesterwerk, het vijfde deel van Asser's Handleiding. Dat is het werk van een vakman voor vakgenoten. Maar wel moet ik de aandacht vestigen op de wijze, waarop prof. Anema ons volk heeft ingelicht over het fascisme. Hij sprak er over op de wetenschappelijke samenkomst van de Vrije Universiteit in 1933 en een jaar later zette hij het breder uiteen in een studie „Grondslag en karakter van de Italiaans-fascistische staatsleer”. Daarin heeft hij laten zien, dat het fascisme heidens is en revolutionair.

En ook in dit boek en in dit referaat is het weer datzelfde, die harmonische verbinding tussen een bezonnen wikken en oordelen en het bijna hartstochtelijke verzet van de christenstaatsman tegen systemen, die de volken willen ontrechten. Dat is ook op het terer van de internationale politiek immer de kracht van Anema's optreden in de Staten-Generaal geweest: de internationale orde zal geleidelijk meer moeten worden verankerd in het recht. En het kwaad van het fascisme was juist, dat het orde bracht en macht begeerde, maar het recht buiten de deur zette.

Het is niet mogelijk in een weekbladartikel de verschillende hoogpunten uit de parlementaire loopbaan van prof. Anema de revue te laten passeren. Maar één hoogtepunt wil ik speciaal naar voren brengen. Het was op de onvergetelijke 21ste januari 1948. De Tweede Kamer had besloten tot het instellen van een enquête-commissie naar het regeringsbeleid der oorlogskabinetten. De door de Tweede Kamer ingestelde enquête-commissie kwam met een voorstel, de enquête-wet-1850 in diër voege te wijzigen, dat bij een enquête ook een onderzoek kon worden ingesteld naar de besprekingen in de ministerraad, en naar de gevoelens, door de verschillende ministers geuit. Het vertrouwelijkheidsbeginsel werd daardoor aangetast en bovendien dreigde het gevaar, dat de onschendbaarheid van de Koning zou worden gekwetst. Want immers, zijn mening, aan een of meer ministers meegedeeld, komt in de ministerraad in discussie. Het voorstel van deze enquête-commissie was dan ook een ernstige staatkundige en staatsrechtelijke fout. Niettemin nam de Tweede Kamer het voorstel aan met 49 tegen 13 stemmen. Maar op 23 januari kwam het in de Eerste Kamer in behandeling en prof. Anema opende het debat. Zijn rede was zo scherp logisch, zo ongenadig tegen de zwakke en utilistische beweringen van de voorstellers, dat er geen spaan van het hele plan heel bleef. En toen dezelfde dag de Eerste Kamer stemde, klonk er 27 keer „tegen” en

waren er slechts 15 leden die toch wilden aanvaarden, dat „onze staatsorde op een vitale plek werd gekwetst”, zoals prof. Anema het formuleerde.

Het is een bijzondere hulde, dat wij bij het afscheid van prof. Anema ten slotte herinneren aan deze dienst, die hij als parlementariër van grote allure aan ons taatsbestel heeft bewezen.

Wie Prof. Anema heeft ontmoet, gehoord, bestudeerd zal hem nooit vergeten. Hij was een calvinist in de beste zin van het woord: Een levend mens, een scherp denker, een kunstenaar, een man met een warm hart en een uiterst kritische geest. Als jongelui werden we geboeid door zijn magnifiek gestileerde geschriften. Onder de invloed van Kuiper verlost uit de greep van de neokantiaanse filosofie verdedigde hij zijn met heel het hart aanvaarde geloofsovertuiging in geheel eigen stijl. We verslonden zijn „Calvinisme en Rechtswetenschap”, en zijn „Grondslagen der Sociologie”. Merkwaardig onvergetelijk is het slot van de eerste studie. Als Anema zijn eigenlijke studie over de vraag waarom een rechtswetenschap op Calvinistische grondslag voor hem onafwijsbare eis van zijn levensbeginsel schier heeft beëindigd, kan hij het niet nalaten na het gevoerde betoog „waarbij uiteraard het nuchter verstand-alleen aan het woord mocht komen” nog een ogenblik de aandacht te vragen „voor — mag ik het zeggen — een woord uit het hart. Immers al is een geschrift als dit, dat zo gaarne op de naam van wetenschappelijk aanspraak zou maken, eigenlijk niet de plaats voor een expectoratie, wie voor een machtig levensbeginsel als het Calvinisme op welk gebied dan ook het pleit voert, die kan het woord van geestdrift niet smoren, dat hem op de tong brandt, omdat hij gelooft, dat van dit beginsel-alleen in de kritieke tijden die wij beleven, heil is te verwachten. Zo zij het mij dan nog vergund een enkel woord te wijden aan de betekenis der herleving van het Calvinisme in het licht van onze tijd, opdat wij, kinderen van die tijd — en de fijnst bewerkte onder ons zijn dat vaak nog het meest! — tegenover zijn dat vaak een zelfstandig standpunt ons mogen verwerven, en ons ten volle bewust, wát we willen, maar dan ook in zijn volle rijkdom beseffend, wat wonderschone gave ons de Heere onze God in die herleving schonk, met kalme, welberaden moed en blijde zin onze schouders mogen zetten onder de kostelijke taak, die Hij de beoefenaars der wetenschap daarmede oplegde”. Anema zal dat doende niet handelen over de omwenteling, welke die wederopleving op kerkelijk gebied heeft teweeggebracht, hij beweegt zich liefst niet op een terrein dat buiten zijn competentie ligt. Maar dan volgt er toch nog dit:

„Slechts wens ik als lid van een dier herboren kerken dankbaar gewag te maken van het wonderzoet gevoel van rust, dat het geeft, te weten, dat daar een onneembare veste is, waarheen en uit het persoonlijk leven en uit het leven in staat en maatschappij kan teruggetrokken worden, als het daar al te bang wordt; als in al de strijd op schier elk gebied, waar ge zo altijd hebt te worstelen met vreemde, op gans andere beginselen rustende elementen, het hoofd soms moe en de hand mat wordt, als ge u zo bezoedeld en bevekt voelt met allerlei daden, woorden en gedachten van u zelve en van anderen, die lijnrecht tegen uw innigste overtuiging ingaan, dan is het zulk een zielsgenot, dat ge u kunt terugtrekken in die kring, waar ge het veilige gevoel van „bij moeder thuis” uit uwe jeugd nog eens weer in volle reinheid smaken moogt, waar ge allen één van geloof en één van zin, onderdanen van één Koning zijt, waar ge de voorsmaak geniet van wat eens het rijk der zaligheid bieden zal: de ruste, die daar is weggelegd voor Gods uitverkoren volk. In zijn hoogste, zuiverste vorm geniet ge dat, als de dis des Heren u weer met de broederen te zamen roept en ge herdenkt tot welke prijs deze uwe wijkplaats voor u gekocht werd en wat dure verplichting u dat oplegt om, zwak mensenkind, dat ge zijt, gelouterd door zelfbeproeving en in uw kleingelovigheid gesterkt door zinnelijke aanschouwing, waarmede Hij u uit volheid van genade liefderijk tegemoet kwam, gewillig weer de strijd op te nemen, om reiner, heiliger dan te voren de banier van uw Koning en Here te verdedigen met mannenmoed, zeker van uw deelgenootschap aan zijn bloed en lichaam. Zo is de Kerk voor de enkele een voedende moeder, in wier koesterende armen en aan wier warm harte voor de moede en gewonde strijder verkwikking en balsem geboden wordt en waar hij zich veilig weet voor alle aanranding des vijands. Reformatie der kerk, dat wil zeggen: weer een eigen thuis krijgen, en wat dat inhoudt, weet hij het best, die het lange jaren derven moest”.

Zo schreef de vijf en twintigjarige Anema. Wat is het een heerlijk ding als een jong en briljant intellectueel de kerk zo ziet. Maar het is nog schoner, nog heerlijker, als de kerk zo leeft, zo is, dat een jong, kritisch

geleerde er zo over zingen kan.

Anema heeft niet zo veel geschreven. Maar wat hij publiceerde was van grote waarde. Ik herinner nu nog als de dag van gisteren zijn „Onze tijd en onze roeping” uit 1921. En zijn Dinsdagavondartikelen uit de *Standaard*! Ik heb er nog een mooie collectie van. En zo is er nog meer te noemen.

Laat ik deze Persschouw besluiten met een fragment uit de afscheidsrede, welke Anema onlangs uitsprak op een vergadering van de calvinistische juristenvereniging. Daarin heeft men Anema in volle kracht. In zijn scherp doorzien van de wereld der geesten, zijn schitterende taalbeheersing, zijn diepgewortelde religieuze overtuiging, zijn onweerstaanbaar elan. Ik nam het stuk over uit het *Gereformeerd Weekblad*.

„Zolang ik onder en met u werkzaam was, heb ik getracht u iets te laten zien van de wijze, waarop wij als juristen principieel en praktisch onze problemen moeten aanpakken en pogen ze tot een oplossing te brengen. Daarnevens wilde ik steeds zo gaarne met name in het hart van onze jongeren enkele „scintillae amoris” doen opspatten voor wat mij zelf meer dan een halve eeuw een onuitputtelijke bron is geweest van levenslust en levensvreugde: het pleiten en werken voor recht en gerechtigheid.

Toen Papinianus nu meer dan zeventien honderd jaar geleden zich genoopt zag het leven voor het recht nader te karakteriseren, deed hij dat met al de gloed van zijn Oosterse ziel in het bekende woord „Quae facta laedunt pietatem, verecundiam, existimationem nostram, quae, ut breviter dicam, contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est”. Dat woord heeft hij niet alleen met zijn eigen leven bewaarheid, hij heeft het ook bezegeld met zijn dood. Had men de vraag gesteld, op welke diepere grondslag die levensovertuiging berustte; wat — om met onze Catechismus te spreken — zijn enige troost was beide in leven en in sterven, dan had hij daarop alleen kunnen antwoorden met een verwijzing naar de „*Consolatio Philosophiae*”, de vertroosting van de filosofie, die hij bij Seneca en Plutarchus kon vinden. Die *Consolatio Philosophiae* had als laatste en diepste grondslag het recht op zelfmoord en Seneca heeft dat ook met de praktijk getoond. Gij zijt zo gelukkig een beter antwoord op die vraag te kunnen geven. door met onze Catechismus te belijden „dat ik met lichaam en ziel, beide in leven en in sterven, niet mijns maar mijns getrouwen Zaligmaker Jezus Christus eigen ben”. Die ootmoedige overgave aan de Christus en Zijn Evangelie is ook voor Uw rechtsleven het „*primum verum*”.

Gij zult dat nodig hebben.

Als niet alle voortekenen bedriegen, gaat Gij geen lichtende toekomst tegemoet. Een herwinning van de rustige stoffelijke welvaart, zoals wij ouderen, die in onze beste levensjaren gekend hebben, verschuift voor velen almeer naar een ver verschiet. De kerkelijke verhoudingen, die wij als juristen zo gaarne als een rustige ruggesteun gevoelen bij ons werk, kraken maar al te bedenklijk. In het Communisme bedreigt een nieuwe macht van sinistere boosheid de gehele wereld met de losbarsting van een onweer, nog benauwender en verwoestender dan Nationaal Socialisme en Fascisme reeds over onze hoofden hebben uitgestort. De „joyeuse entrée” van de Levensfilosofie op het gebied der wijsbegeerte ongeveer een halve eeuw geleden, haar stormloop tegen de heerschappij van het „kille” intellect, haar trompetstoot voor de stralende heerlijkheid van de mens in al zijn daadkracht, straks te bekronen met de komst van de Uebermensch met zijn overschuimende vitaliteit — dat alles is reeds lang ineengeschrompeld en verdord tot het schimmenspel van de doodsfilosofie van Heidegger en zijn volgelingen. Of, erger nog, zoekt men uitkomst bij de huldiging van het volstrekte Niets. Zo deed Jean Paul Sartre, die eerst in een lijvig boekdeel van wankel wijsgerige waarde het flonkerend kristal van zijn mooie moedertaal heeft vertroebeld tot ondoorzichtig matglas en daarna de volksziel vergiftigde door zijn leer om te zetten in de pasmunt van een populaire pornografie, die zelfs in Frankrijk — waar men op dat gebied waarlijk nog wel wat verdragen kan — niet alleen van Rooms-Katholieke, maar ook van meer dan één andere zijde diepe ergernis heeft gewekt. Het herwaakt humanisme, dat zijn verweer zoekt in de eigen kracht, zal zich tegenover u stellen; zijn aanhangers voelen zich vernederd en gekrenkt, als zij van u horen moeten, dat zulk zoeken van de eindkracht in zichzelf niet meer is dan een „vanitas vanitum”. De overgrote meerderheid van de mannen der wetenschap, al is hun vroegere hooghartigheid aanmerkelijk ingedeukt door de zegetocht van het irrationalisme is daarom bij lange na nog niet geneigd om zich te vernederen tot de rang van „nèpiol”, van „ontvankelijke kinderen”; die eis van Christus blijft voor hen een dwaasheid. Het zal in uw dagen zijn, als het was in de dagen van des Heilands eigen leven op deze aarde; Zijn Evangelie is nu eenmaal en zal ook steeds zijn „tois Ioudaïois scandalon, toit de Hellèsi mooria” (de Joden een ergernis, de Grieken een dwaasheid). Neen, lichtend en lokkend lacht het leven u

niet tegemoet. Niettemin — treedt rustig en met blijde zin voorwaarts. Immers — met dat gij u geschaard hebt onder des Heilands discipelen moogt gij u ook toeëigenen het troostwoord, dat Hij tot hen sprak, kort voor Hij zelf Zijn lijdensweg betrad en van hen henenging: „In de wereld zult gij verdrukking hebben, maar hebt goede moed: Ik heb de wereld overwonnen”. Die goede moed is het, die u bezielen kan en mag en moet, ook bij de vervulling van uw rechtstaak.

Niet, naar het voorschrift van Epicurus „mè politeuesthai”, u terugtrekken uit het gemeenschapsleven, niet handelen naar die andere leuze, van hem: „lathe bioosas”, „leef in het verborgene”, Uw heil pogen te vinden in de veiligheid van de schuilhoek. Integendeel! Stelt u midden in de gemeenschap. Zij behoeft en vraagt uw vooropgaan ter afwering van de valse waan van de dag, tot opbouw naar de eis van Gods Woord. Met name op het gebied van recht en staat is er niet alleen dringende behoefte aan bekwaame en toegewijde werkers, maar er is thans ook veel meer ruimte en gelegenheid voor hen, om wat nieuws en wat goeds te scheppen, dan in vroeger tijd vaak het geval was.

Welnu: laten wij dan allen, ieder werkend met de gaven, die hem werden geschonken, met rustige moed de post betrekken, die hem wordt aangewezen; niet ziende op ons zelf, maar de blik opwaarts gericht op Hem, die Zelf ons gezegd heeft, dat het kwaad is in Zijn ogen, als er geen recht is. Dan kunnen wij van heler harte instemmen met de slotregelen van Longfellows onsterfelijke levenspsalm, waarmede ook ik mijn toespraak moge besluiten:

Let us then be up and doing
With a heart for any fate;
Still achieving, still pursuing
Learn to labor and to wait!

Het is een schoon ding als men op zo hoge leeftijd op zo'n wijze afscheid mag nemen van een kring waarin men zo veel mocht doen. De Gereformeerde volksgroep en heel ons volk heeft veel aan Prof. Anema te danken.

(Ten gevolge van plaatsgebrek moest deze Persschouw tot mijn spijt enkele weken overstaan).

C. V.

INGEZONDEN

NIEUW GEREFORMEERD LETTERKUNDIG MAANDBLAD

voor jongeren van om en nabij de twintig jaar.

Enkele jongeren zijn van mening, dat er in onze kerken dringend behoefte bestaat aan een principiëel gereformeerd letterkundig blad voor jongeren van om en nabij de twintig jaar, o.a. ter stimulering en activering van ontluikende talenten.

Daartoe hebben zij het voornemen zulk een letterkundig blad op te richten, onder de naam KLANKBORD. De voorlopige redactie zal bestaan uit: Guillaume Chardon en Murk A. J. Popma.

Alle tieners en twintigers die zelf creatieve arbeid verrichten worden uitgenodigd werk op te sturen aan de redactie.

Voorts vragen wij alle broeders (jongeren en ouderen), die met ons streven sympathiseren, hun medeleven te laten blijken door te schrijven aan:

Redactie KLANKBORD,
Mauritsstraat 6,
Utrecht.

N.B. Andere bladen wordt verzocht dit bericht over te nemen.

KERKNIEUWS

KORTE NOTULEN

van de vergadering van de Curatoren der Theologische Hogeschool van „De Gereformeerde Kerken in Nederland”, in het gebouw dier School te Kampen gehouden op 8 december 1960.

1. Alle Curatoren en Hoogleraren waren aanwezig.
2. De President sprak 'n Woord van condoleantie tot Ds J. Hettinga wegens het overlijden van zijn vader.
3. De notulen van de vergadering van 17 okt. 1960 worden gelezen en vastgesteld.
4. Naar aanleiding van de gelezen notulen werd besloten aan Dptt. Fin. te verzoeken in overleg met de Hoogleraren te willen zorgen voor de aanschaffing van meer doeltreffende katheders in de collegezalen.

5. De Curatoren Ds J. Hettinga en Ds W. Vreugdenhil boden rapport van hun onderzoek van het Accountantsverslag 1959. Ze hadden met genoegen hiervan kennis genomen en geen reden tot opmerkingen gevonden.

6. De Rector, Prof. Dr L. Doekes, deelde mee, dat thans een oplossing is gevonden voor tijdelijke assistentie van de Bibliothecaris. Zijn benoeming c.a. zal zo spoedig mogelijk met de Dptt. Fin. geregeld worden.

7. De Rector deelde namens de Senaat mee, dat er bij deze bezwaren leven tegen het besluit der Curatoren, vermeld in het „Kort Verslag” van hun vergadering van 17 okt. 1960, maar dat hij met de afronding dezer bezwaren nog niet gereed kon komen. Na enige discussie werd besloten op een volgende vergadering op deze zaak terug te komen.

8. Middagpauze.

9. Ingekomen stukken:

a. Overlijdensbericht van de fam. Bos betreffende hun vader, de Heer Peter Bos; is reeds beantwoord.

b. Enige dankbetuigingen voor bewezen meelevens.

c. Verzoek van de Senaat van F.Q.I. om toezending van de tekst van het besluit over het gebruik van de aula; zal worden gezonden.

d. Verslag van de Commissie voor de Schooldag.

10. Het door de Sekretaris der Curatoren opgestelde concept-verslag aan de e.k. generale synode werd in bespreking genomen. Deze bespreking moest onderbroken voor de vergadering met Dptt. Financiëel.

A. De notulen van de „gecombineerde vergadering” van 17 okt. 1960 werden gelezen en vastgesteld.

B. Vastgesteld werden: enige correcties worden aangebracht in de honoraria der Hoogleraren en Lectoren en in het salaris van de Pedel.

C. De begroting 1961 werd vastgesteld met een tekort van f 7.000.— en een eind-totaal van f 154.575.—. De verwachte inkomst van f 1.50 per ziel behoeft niet te worden verhoogd.

D. De boeken van de Bibliothecaris zullen worden nagezien door de brs. Ds H. Veltman en H. Oosterhuis.

E. De „gecombineerde vergadering” werd onderbroken, waarna een vergadering van het Bestuur van de Stichting „Grijdanus-Kruithof fonds” werd gehouden. Voor uitkering was v. o. 1959 beschikbaar een bedrag van f 2710.33.

Tot moderamenleden van het „Grijdanus-Kruithoffonds” worden dezelfde broeders herbenoemd.

De vergadering van dep. Curatoren wordt voortgezet met de bespreking van het concept-verslag over de periode oktober 1958 tot december 1960 uit te brengen aan de e.v. generale synode. Enige wijzigingen worden aangebracht.

De rondvraag levert niets op.

Ds H. Veltman gaat voor in dankgebed.

De president sluit de vergadering.

Voor de Curatoren,
Ds J. van Bruggen
Assessor.

Aangenomen naar Leerdam: O. Mooiweer te Zalk en Veecaten.

Bedankt voor Zwijndrecht-Groote Lindt: O. J. Douma te Souburg-Vlissingen.

Beroepen te Urk: Tj. Boersma van Droegham.

Nieuw Orgel. De geref. kerk te Steenwijk nam een nieuw orgel in gebruik. Het werd vervaardigd door de fa Reil te Heerde.

Gereformeerde Kinderbescherming.
NAAR EEN EIGEN TEHUIS

Dreigende Hongersnood En Gevende Handen

In de Handelingen der Apostelen hfdst. 11 van vers 27 tot 30 staat een treffende geschiedenis. Uit Jeruzalem zijn enige profeten in Antiochië, de eerste Christengemeente buiten Palestina, aangekomen.

Eén van die profeten, Agabus, profeteert in het midden van de gemeenteleden, dat er over het gehele rijk, dus ook over Antiochië, een grote hongersnood komen zal.

Wat doen die Christenen in die jonge gemeente dan? Gaan ze alvast een fonds vormen om de eerste stoot op te vangen? Gaan ze als 't ware korenschuren bouwen om daarin het graan op te tasten tegen de honger die ook hen zal treffen?

Neen. Ze gaan wel geld verzamelen. Maar het merkwaardige is dat ze dit niet voor zichzelf doen. Ze bestemmen de collecte voor de broeders in Judea, want daar is op het ogenblik nood. En straks gaan Barnabas en Saulus naar Judea om hier het verzamelde bedrag aan de ouderlingen te overhandigen.

Dreigende hongersnood en gevende handen. Dat gaat tegen alle logica in. Maar bij die jonge Christengemeente in Antiochië gaat niet het verstand, doch het geloof voorop. En dat geloof doet hen, in heilige onbezorgdheid, geven om te

SAMENSPREKINGEN.

Deputaten der Chr. Geref. Kerken voor de Eenheid van de Geref. Belijders in Nederland en Deputaten der Geref. Kerken voor samenspreking met de Chr. Geref. Kerken hielden op donderdag 19 mei, donderdag 22 september en donderdag 24 november samensprekingen overeenkomstig de opdracht van de synoden der beide kerkengroepen.

De eerste en derde samenspreking werden gehouden in het gebouw van de Theol. Hogeschool te Kampen; de tweede in het gebouw van de Theol. Hogeschool te Apeldoorn.

Op de twee eerstgenoemde samensprekingen werd uitvoerig van gedachten gewisseld over de toeëigening van het heil, de verhouding van Woord en Geest, en de zelfbeproeving, waarbij vooral de Dordtse Leerregels ter sprake kwamen. Op de laatstgenoemde samenspreking werd een begin gemaakt met een bespreking over „De Kerk”.

De volgende samenspreking zal D.V. gehouden worden op donderdag 19 februari 1961.

voorzien in de nood die er onder de broeders over de grenzen is.

In Antiochië is nog overvloed; ginds is gebrek. Welnu, de dorre vlakten van Judea zullen gedrenkt worden uit de overvloed die Christus aan Antiochië gaf.

Anderen geven van onze overvloed. Onder ons zijn er ook die honger hebben, honger in heel bijzondere zin. Het zijn vereenzaamde kinderen, losgelaten door of losgemaakt van hun ouders. Zij hongeren naar liefde, naar een warm hart, naar een leidende hand, naar een vriendelijk woord, naar veiligheid en rust in de verwarring van hun leven.

Die kinderen moeten ook mee. Ze mogen niet achterblijven. Zij moeten meemarcheren in de gelederen der Kerk die op weg is naar de Stad die fundamenten heeft.

Daarom zullen we helpen wat zwak is, verwarmen wat koud is, onze armen slaan om wat eenzaam is.

U bouwt toch ook mee aan de oprichting van ons Eigen Tehuis? Want dit tehuis is nodig om de optrekkende gelederen van Christus Kerk bijeen te houden.

Verantwoording tot 7 december:

Tot onze dankbaarheid mochten wij ontvangen van Kerken f 13.810,50 van Particulieren „ 1.611,75 toegezegd door kerken „ 2.861,50

Totaal: f 18.283,75

Het bestuur der Stichting Gereformeerde Kinderbescherming, p/a C. van Maasdijkstraat 17, U T R E C H T.

Postgiro nr. 52325.

Theologische Hogeschool. Ingezonden bericht: THEOLOGISCHE HOGESCHOOL - KAMPEN

Het blijkt dat verschillende kerken op dit moment nog niet alle voor de Theol. Hogeschool gehouden collecten hebben afgedragen; ook zijn de afrekeningen van de contributies 1960 niet alle teruggezonden.

In verband hiermede verzoeken wij de boekhouders van de kerken deze collecten zo spoedig mogelijk (gespecificeerd) te willen storten op het gironummer van de classicale correspondent.

Willen de plaatselijke correspondenten, die de contributies nog niet afrekenden, dit alsnog **dezer dagen** doen?

Medewerking in dezen wordt op hoge prijs gesteld door de Classicale Correspondent en Deputaten Financieel van de Theol. Hogeschool, Groningen, Brugstraat 32.

Adressen: Ds P. Lok, Rodenrijseweg 61 E, Berkel (Z.-H.); tel. 01891-3050.

Abonnementen s.v.p. bij vooruitbetaling door storting op giroreken. 233117 t.n.v. Drukkerij Steenberg, Zeist, met vermelding voor „Opbouw”.
Abonnementsprijs: f 5.- p. halfj. - f 10.- p. j.
Studenten abonnement f 6.- per jaar.
Losse nummers 25 cent. Buitenland: f 6.25 per halfjaar - f 12.50 per jaar.

Drukkerij Steenberg

ZEIST - TELEFOON 03404 - 2452

Periodieken

Boekwerken

Handelsdrukkerij